

Een hoopvolle boodschap

Waarom de mens steeds minder geweld

gebruikt. Steven Pinker.

Tinbergenlezing 3 mei 2013.

Mijn oog viel op een kleine aankondiging in de krant: ‘Waarom de mens steeds minder geweld gebruikt’, de titel van de Tinbergenlezing door Steven Pinker, evolutionair psycholoog en hoogleraar aan Harvard. Hoe weinig hoor je dergelijk goed nieuws? Het maakte nieuwsgierig en ik besloot kaarten te bestellen. Enige weken later werden we in Leiden vorstelijk onthaald. Met een pendelbus reden we van station naar universiteit en we werden op de wiskundefaculteit langs stands gevoerd met informatie over wetenschappelijk onderzoek en interessante uitvindingen, waardoor we later in het jaar met behulp van een gadget meededen aan een landelijke fijnstofmeting.

Daarmee belandden we reeds optimistisch gestemd in een grote collegezaal waar Steven Pinker werd geïntroduceerd, een vriendelijke en bescheiden man met een enorm bos witte krullen. Hij nam ons met een strakke redenering, geweldige verhalen

en verhelderende grafieken mee door zijn betoog. De aanleiding voor zijn studie was het voortdurend horen dat we tegenwoordig in zo’n gewelddadige tijd leven. Het stoorde hem dat een dergelijke opvatting zonder goede onderbouwing breed wordt aangenomen. Hij besloot zich erin te verdiepen en kwam tot de conclusie dat we leven in de vredigste tijd van het bestaan van onze soort. Pinker toont aan dat de afname van geweld een hardnekkige historische ontwikkeling is.

Zes redenen

Hij bespreekt zes belangrijke historische afnames van geweld. Tot vijftien jaar geleden leefden mensen in een natuurlijke staat, in anarchie, zonder een centrale regering. Uit forensisch archeologisch onderzoek is gebleken dat mensen een zeer grote kans hadden door geweld om het leven te komen. De kans was gemiddeld

vijftien procent tegenover een kans van drie procent in de Verenigde Staten en Europa in de twintigste eeuw, inclusief oorlogen en andere rampen door toedoen van de mens. De oorzaak van het pacificatieproces is bijna zeker de opkomst en expansie van staten die zorgden voor meer orde en de overlast verminderden van overvallen en onderlinge vetes. Een tweede oorzaak voor de afname van geweld is het beschavingsproces. Norbert Elias beschrijft in zijn boek *Het civilisatieproces* hoe staten en koninkrijken zich consolideren vanaf de middeleeuwen naar de moderne tijd. Het strafrecht werd genationaliseerd en de infrastructuur voor de handel groeide en dat heeft meer veiligheid opgeleverd. Voor handel en welvaart is immers orde en rust van belang. Een Engelsman heeft vandaag de dag vijftig maal minder kans vermoord te worden dan in de Middeleeuwen. Wel waren straffen lange tijd zeer wreed en zij hadden een sterk afschrikwekkende functie. Het geweld neemt vervolgens verder af door de humanitaire evolutie die onder invloed van de Verlichting in de achttiende eeuw optreedt. Het lijkt waarschijnlijk dat door de toenemende kennis, die als gevolg van de boekdrukkunst ook goed verspreid kon worden, meer ruimte ontstond voor ontwikkeling van de rede. Kennis verving bijgeloof en onwetendheid. En het lezen van geschiedenis, journalistiek en fictie lijkt empathie te vergroten en wreedheden minder aantrekkelijk te maken. Vanuit zowel rede als empathie werden vragen gesteld bij de juistheid van onder meer wrede straffen, heksenvervolging en slaver-

nij. Voor het eerst in de geschiedenis is slavernij overal ter wereld illegaal. Mauritanië was in 1980 het laatste land ter wereld dat de slavernij afschafte. De vierde historische afname van geweld wordt wel de lange vrede genoemd. De periode van 65 jaar vrede na de Tweede Wereldoorlog is buitengewoon. Er zijn geen koloniale oorlogen meer en er zijn minder oorlogen tussen soevereine landen. Burgeroorlogen namen toe tot 1990 maar namen daarna af. Het aantal doden in oorlogen is sterk afgenomen doordat in burgeroorlogen minder doden vallen dan in oorlogen tussen verschillende landen. De Tweede Wereldoorlog was de oorlog met het grootste aantal doden in de menselijke geschiedenis (55 miljoen). Gecorrigeerd voor bevolkingsomvang ontstaat echter een ander beeld. De Tweede Wereldoorlog staat dan op de negende plaats, het bewind van Stalin op de vijftiende plaats. Op de eerste plaats staat de An Luzhan-rebellie in de achtste eeuw in China waarbij 36 miljoen doden vielen (een equivalent van 429 miljoen hedendaagse doden). Na de Koude Oorlog ziet Pinker een verdere afname van geweld die hij de nieuwe vrede noemt. Immanuel Kant noemde in zijn essay *Voortdurende Vrede* (1795) dat democratie, handel en een internationale gemeenschap pacificerende krachten zijn. In de tweede helft van de twintigste eeuw is het aantal democratieën voortdurend toegenomen, zo ook de handel en het aantal intergouvernementele organisaties. Ook zijn internationale vredesmissies toegenomen. In de twintigste eeuw wordt het woord genocide

geïntroduceerd voor een verschijnsel dat overal ter wereld gedurende de hele geschiedenis voorkwam, en wordt een afslachten van grote groepen mensen voor het eerst verkeerd gevonden. De laatste historische ontwikkeling noemt Pinker de rechtenrevoluties: de afname van systemisch geweld tegen kwetsbare groepen als raciale minderheden, vrouwen, kinderen, homoseksuelen en dieren. Verkrachtingen zijn met tachtig procent afgenomen sinds het onderwerp door vrouwen op de agenda werd geplaatst in de jaren zeventig. Huiselijk geweld nam met tweederde af. In de meeste landen zijn lijfstraffen op school afgeschaft en wordt een ‘corrigerende tik’ veroordeeld.

Kindermishandeling is afgenomen sinds het begin jaren negentig op de agenda kwam, evenals pesten en vechten. Geweld tegen homo's is afgenomen sinds het voor het eerst werd gemeten. De dierenbeweging heeft ertoe geleid dat er aan afname is van jacht, een toename van vegetarisme, een afname van het aantal films waarin dieren schade wordt toegebracht.

De roltrap van de rede

Het lijkt onwaarschijnlijk dat de mens zijn neiging tot geweld verloren heeft. Geweld is echter niet te vergelijken met honger of seks. Hoe langer je niet eet, hoe hongeriger je wordt. Geweld is eerder te vergelijken met iets als rillen. Dat is ook een biologisch geprogrammeerde respons maar wordt in gang gezet door omstandigheden. Er bestaat geen behoefte aan rillen doordat je

lang niet gerild hebt. De mens kan worden aangezet tot geweld als antwoord op dreiging, pijn etc. en vanuit dominantie, de wens tot wraak, een instrumenteel gebruik van geweld en vanuit utopische ideologieën. Er zijn echter ook systemen in de mens die agressie controleren en afremmen, als eerste zelfcontrole maar ook empathie, moreel bewustzijn en de rede. De hedendaagse samenleving lokt de gewelddadige respons minder uit dan haar voorgangers. De belangrijkste factor in de ontwikkeling van een vreedzamer wereld is volgens Pinker de ‘roltrap van de rede’ die ons naar een steeds hoger ethisch niveau voert. Dankzij de rede kunnen we met enige afstand kijken naar ons eigen doen en laten, kunnen we nadenken over meer dan ons eigenbelang en ons afvragen of we wel juist handelen. Gezien de ontwikkeling die we hebben doorgemaakt in onze samenleving en ook in de wereldgemeenschap, is de kans dat de wereld terugvalt in barbarij niet nul maar wel zeer klein.

Gezamenlijk overleven

Steven Pinker wordt gezien als een van de honderd invloedrijkste denkers van onze tijd. Hij zoekt antwoorden in onderzoek op meerdere terreinen zoals de psychologie, taalkunde en evolutiebiologie. Zijn werkwijze doet mij denken aan een andere belangrijke denker die eveneens een positieve boodschap brengt over het menselijk samenleven. In zijn boek *Een tijd voor empathie* (2009) betoogt primatoloog Frans de Waal dat onze aannames over de

menselijke natuur aan een gehele herziening toe zijn. Hij verzet zich tegen het beeld van de mens als egoïstisch wezen dat slechts gericht zou zijn op eigenbelang. Hij stelt dat de enorme hoeveelheid kennis bijeengebracht door de antropologie, psychologie, biologie en neurowetenschap duidelijk maakt dat mensen groepsdieren zijn: coöperatief, gevoelig voor onrecht, soms oorlogszuchtig maar meestal vredelievend. Mensen zijn onderling sterk van elkaar afhankelijk en hebben elkaar nodig om te overleven. Hij stelt dat samenlevingen gebaat zijn bij goed leiderschap; een leiderschap dat oog heeft voor het grotere geheel en niet alleen gericht is op eigenbelang. Een gerichtheid op eigenbelang is bedreigend voor de veiligheid en daarmee voor de overlevingskansen van groepen. Wanneer we denken over onze samenleving, is het van belang te onderkennen dat de mens zijn gewelddadige neigingen niet helemaal kwijtraakt, maar belangrijker is de menselijke neiging tot empathie en behoud van bindingen, zowel ten behoeve van de overleving als van zingeving. De ontwikkeling van structuren in de samenleving die samenwerken bevorderen, aanvaardbare grenzen handhaven, wetgeving en regelgeving verantwoord ordenen en empathie versterken, draagt redelijkerwijs bij aan een toenemende veiligheid en afname van het gebruik van geweld. Dat is een hoopvolle boodschap. Het moedigt aan vooral verder te gaan met het ontplooiën van initiatieven in de richting van meer gedeelde macht, meer samenwerking en meer respect voor rechten van andere groepen.

Ik kwam opgetogen thuis van deze zeer boeiende lezing met een gesigneerd exemplaar van het boek, en een positieve boodschap die ik hier graag onder de aandacht breng omdat deze wat al te gemakkelijk lijkt onder te gaan in het veelal minder goede nieuws van alledag.

Silvia Pol

Klinisch psycholoog/psychotherapeut, supervisor
NVGP, werkzaam bij Scelta, expertisecentrum
voor persoonlijkheidsproblematiek,
onderdeel van GGNet in Apeldoorn.

Literatuur

- Giesen, P. (2013). Het meeste geweld is laf. Interview met Steven Pinker, evolutionair psycholoog. *De Volkskrant*, zaterdag 11 mei 2013, Wetenschap, V4-V5.
- Pinker, S. (2013). Zo vredig was het nog nooit. Tinbergenlezing. *NRC Handelsblad*, 4 & 5 mei 2013, Wetenschap, 8-9.
- Pinker, S. (2011). *Ons betere ik. Waarom de mens steeds minder geweld gebruikt* (2011). Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact.
- Waal, F. de (2009). *Een tijd voor empathie. Wat de natuur ons leert over een betere samenleving*. Amsterdam: Olympus.